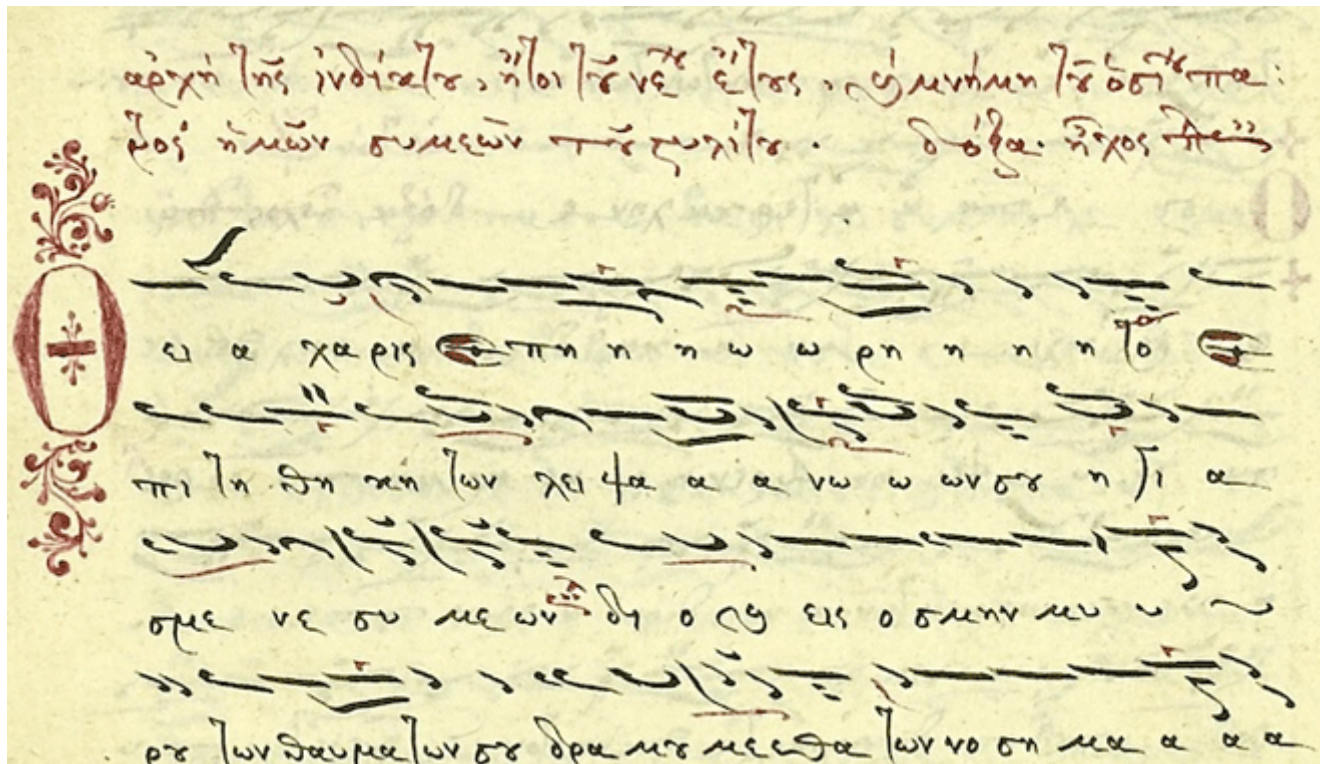

Ιστορία και εξέλιξη της Βυζαντινής Μουσικής - Του Μιχάλη Κουτσού

/ Γνώμες

Μουσική είναι ένα σύνολο ήχων με νότες που διαφέρουν ως προς το ύψος της φωνής, ως προς την διάρκειά τους και ως προς το διάστημα μεταξύ τους, και έχουν ένα ευχάριστο άκουσμα. Κατά τον Αβραάμ Ευθυμιάδη, «μουσική είναι η τέχνη των ήχων με ορισμένους φυσικούς και αισθητικούς νόμους». Η μουσική αρχίζει από τις κραυγές των πρωτόγονων ανθρώπων, τους καρδιακούς παλμούς της μητέρας για το παιδί, τα ηχητικά φαινόμενα της φύσης, θρόισμα φύλλων, τρεχούμενο νερό, κελιάδισμα πουλιών κλπ. Παράλληλα έγινε κατανοητός ο ρυθμός, που είναι η σταθερή επανάληψη ενός συνόλου ήχων, από την οποία εξαρτάται η μελωδία και η αρμονία. Έτσι δημιουργείται η έντεχνη μουσική παράδοση παράλληλα με την λαϊκή. Τα πρώτα μουσικά όργανα είναι ένα καλάμι που το φυσούσε ο βοσκός, και οι χορδές του τόξου, με το οποίο

κυνηγούσε θηρία. Στη συνέχεια εφευρέθηκαν τρόποι παραγωγής σταθερών ήχων, πνευστών ή κρουστών.

- Μιχάλης Κουτσός, Φιλολόγος – Συγγραφέας

Στην Κίνα, η μουσική καλλιεργείται από το 4.500 π.Χ. και αποτελούσε μέρος του φιλοσοφικού τους συστήματος που βοηθούσε στη καλή διοίκηση του κράτους. Οι Κινέζοι καθόρισαν το τονικό σύστημα που χρησιμοποιούμε μέχρι και σήμερα, ενώ το 1500 π.Χ. καθόρισαν την επτάτονη διατονική σκάλα. Είχαν επίσης ανεπτυγμένο σύστημα μουσικής σημειογραφίας, άλλο για τη φωνητική (που ήταν πάντα μονοφωνική) και άλλο για την ενόργανη μουσική.

Στην Ινδία η μουσική ήταν στενά δεμένη με της θρησκευτικές αντιλήψεις.

Στην Αίγυπτο, υπήρχε ένας πλούσιος αιγυπτιακός μουσικός πολιτισμός. Η μουσική ήταν στενά δεμένη με όλες τις εκδηλώσεις της ζωής τους.

Αρχαία Μουσική

Η Μουσική κατά την αρχαιότητα είχε εξαιρετική θέση. Οι μεγαλύτεροι τραγουδιστές στην Αρχαία εποχή ήταν: Ο Ορφέας, ο Δημόδοκος (που τραγούδησε την καταστροφή της Τροίας και τους γάμους της Αφροδίτης και του Ηφαίστου), ο Φήμιος, ο Όλυμπος, ο Τέρπανδρος, ο Αρχίλοχος, ο Θαλήτας, ο Αλκμάν, ο Στησίχορος, ο Αρίων (ο δημιουργός του διθυράμβου, από τον οποίο αργότερα γεννήθηκε το δράμα).

Ακολουθούν ο Πυθαγόρας (680 π.Χ.), που είναι ο συγγραφέας της πρώτης θεωρίας της Μουσικής, ο Αλκαίος και η Σαπφώ της Λέσβου, ο Πίνδαρος (Θήβα 442 π.Χ.) που έγραψε λυρικές ωδές, διθυράμβους, παιάνες, επινίκια (θριαμβευτικά άσματα για τη νίκη στους Ολυμπιακούς αγώνες. Στην Αθήνα καθιερώνεται η εορτή του Διονύσου με το Διθύραμβο. Το 500 π.Χ. δημιουργείται το σατυρικό δράμα από τον Πρατίνα, με ελεύθερο ρυθμό, ακολουθεί ο Αισχύλος, που αυξάνει τους ηθοποιούς στο δράμα και δημιουργεί το διάλογο. Στα δράματα αυτά η μουσική είχε σημαντική θέση, γιατί όλα τα χορικά τα έψαλλαν. Αργότερα γεννήθηκε η κωμωδία, η οποία συνετέλεσε πολύ στην πρόοδο της μουσικής.

Πολλές ελληνικές πόλεις διατήρησαν μουσικές σχολές, κάτι ανάλογο με τα σημερινά ωδεία. Τέτοιες σχολές ήταν: των Θηβών, της Περγάμου, της Λέσβου, του Άργους και της Σάμου.

Βυζαντινή μουσική

Η υμνογραφία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ανήκει στις λειτουργικές λεγόμενες τέχνες, όπου, μαζί με την εικονογραφία, την εκκλησιαστική μουσική, την αρχιτεκτονική, την ξυλογλυπτική, κ.λπ., προετοιμάζει μυσταγωγικά και αναγωγικά την ψυχή του πιστού να λάβει μέρος στα φρικτά μυστήρια της Ορθόδοξης λατρείας. Πρόκειται, λοιπόν, για λειτουργική ποίηση, η οποία βρίσκεται στη διακονία της θείας λατρείας και «χειραγωγεί» λειτουργικά τους πιστούς με τους εμπνευσμένους ύμνους της (Πάσχος, 1992, σελ. 228). Η Εκκλησία μέσω των ύμνων υπομνηματίζει, αναδεικνύει και ερμηνεύει το υπερφυσικό μυστήριο της θείας οικονομίας, ενώ, παράλληλα, θεολογεί, δοξολογεί, μυσταγωγεί, παιδαγωγεί και κατηχεί τους πιστούς. Επιπλέον, έχει παιδαγωγικό και κατηχητικό χαρακτήρα, διότι είναι τέχνη υποβλητική, η οποία διδάσκει και προσανατολίζει τους πιστούς προς το «αγαθόν» και το «υψηλόν».

Πηγή της ποίησης είναι η προσευχή, η μετάνοια, η συντριβή και η λύτρωση (Τωμαδάκης, 1993). Η βυζαντινή ποίηση έχει δύο εσωτερικά κριτήρια αλληλένδετα με τα οποία πρέπει να αντιμετωπίζεται: την πίστη και την εσωτερική πάλη. Με την πίστη ο άνθρωπος αποκτά περιεχόμενο, για να εμβαθύνει στα εσωτερικά προβλήματα, προσεύχεται, συνομιλεί με τον Θεό, προσδοκά, θυσιάζεται, καλλιεργεί τη μάθηση και υπηρετεί το πνεύμα. Με την εσωτερική πάλη, την άσκηση, αγωνίζεται κατά των παθών και για τη διατήρηση της πορείας του στον δρόμο της αρετής.

Με την εμφάνιση του Χριστιανισμού δημιουργείται η εκκλησιαστική μουσική, που έχει της πηγές της στην αρχαία ελληνική μουσική. Η μουσική αυτή εξελίχτηκε αργότερα στη γνωστή μας Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική. Η Βυζαντινή μουσική, η μουσική που ξεκίνησε από το λαό και είχε προορισμό τον ίδιο το λαό, διασώθηκε σχεδόν απaráλλακτη έως σήμερα.

Η βυζαντινή μουσική διαμορφώθηκε με βάση την αρχαιοελληνική παράδοση που την μεταπλάθει κάτω από την πολύμορφη επίδραση του ανατολίτικου πολιτισμού. Η Βυζαντινή Μουσική είναι κυρίως εκκλησιαστικά άσματα που έχουν για περιεχόμενό τους τα χωρία από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, θεολογικές και δογματικές έννοιες και παράλληλα περιγραφές από την ζωή του Χριστού, της Παναγίας και των Αγίων. Η ίδια μουσική γραμμή διέπει και ανάλογα δημοτικά τραγούδια.

Αναντίρρητα, μέσα από τη Βυζαντινή Μουσική πέρασε το αρχαίο μέλος και παράλληλα διασώζεται. Η ταύτιση του λόγου με το μέλος είναι κοινή και στις δύο μουσικές. Στα απολυτίκια, τα κοντάκια, τα δοξαστικά κ.λ.π. της βυζαντινής μουσικής αυτή η ταύτιση λόγου και ήχου είναι ολοφάνερη π.χ. στο απολυτίκιο του

γ' ήχου «Εφραινέσθω τα Ουράνια», όπου μιλάμε για τον Ουρανό, Θεό, Χριστό, έχουμε υψηλούς ήχους. Όταν, αντίθετα, μιλάμε για αμαρτία, για γη, για θάνατο, έχουμε χαμηλούς. Κατά τους μελετητές δύο είναι οι κλάδοι της Ελληνικής Εθνικής μουσικής: Ο ένας κλάδος είναι η δημοτική μουσική και ο άλλος είναι η εκκλησιαστική μουσική. Και οι δύο κλάδοι έχουν την ίδια ρίζα που είναι η Ορθοδοξία και ο Ελληνισμός.

Η χριστιανική εκκλησιαστική μουσική έχει δεχτεί και τις επιδράσεις της Ιουδαϊκής ψαλμωδίας. Οι Ιουδαίοι προσπαθούσαν να διεγείρουν τη συγκίνηση στους πιστούς, να τους δημιουργήσουν περισσότερο ενθουσιασμό, ώστε να προσεύχονται με μεγαλύτερη θερμή καρδιάς. Η ιουδαϊκή ψαλμωδία στις συναγωγές ήταν φωνητική και όχι ενόργανη. Συνήθιζαν είτε ένας είτε πολλοί μια ψαλμωδία και σε ένα τόνο, δεν ήταν δηλαδή πολυφωνική αλλά μονοφωνική, όπως και σήμερα. Στο ναό και στις συναγωγές στην ψαλμωδία ορισμένων ύμνων επικράτησε η συνήθεια να συμμετέχει και ο λαός σε κάποιο βαθμό. Εκείνο που ξεχωρίζει στην Ιουδαϊκή μουσική είναι η ιδιαίτερη προτίμηση στη χρήση του χρωματικού στοιχείου.

Οι απαρχές της Βυζαντινής μουσικής ανάγονται στην εποχή του Κυρίου. Μετά τον Μυστικό Δείπνο ο Κύριος με τους μαθητές Του «ὕμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἔλαιῶν» και οι Απόστολοι ακολουθώντας το παράδειγμα του Κυρίου έψαλλαν στην καθημερινή τους ζωή. Στις Πράξεις των Αποστόλων αναφέρεται ότι ο Απόστολος Παύλος και Σίλας, οι οποίοι ήταν φυλακισμένοι στους Φιλίππους έψαλλαν και μάλιστα μεγαλόφωνα ύμνους προς τον Θεό. Ο Απόστολος Παύλος, αναφερόμενος στη ψαλμωδία τονίζει ότι οι πιστοί «λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ».

Τα πρώτα χριστιανικά χρόνια η Εκκλησία χρησιμοποίησε ως ύμνους τους ψαλμούς του Δαβίδ, τις ωδές της Αγίας Γραφής και κάποιους ύμνους που συνέταξαν οι πρώτοι χριστιανοί, γνωστοί ως πνευματικές ωδές. Χρησιμοποίησαν ακόμη τις Υπακοές, την εωθινή Δοξολογία και τον Επιλύχνιο ύμνο. Ο τρόπος εκφωνήσεως των αναγνωσμάτων στα πρώτα χριστιανικά χρόνια, ήταν απλός και απέριττος.

Κατά τους πρώτους μετά Χριστό αιώνες, λόγω του ότι η μουσική ήταν απλούστερη, ολόκληρος ο λαός έψαλλε στις συνάξεις και δινόταν η δυνατότητα σε κάθε πιστό να συμμετέχει ενεργά στις διάφορες ακολουθίες και στα Μυστήρια της Εκκλησίας. Τον τέταρτο αιώνα γίνεται η μεγάλη αλλαγή στον χώρο της Εκκλησίας, μετά τον Μέγα Κωνσταντίνο και το διάταγμα των Μεδιολάνων και επηρεάζεται συνεπώς ο χαρακτήρας της λατρείας. Ο τρόπος ψαλμωδίας γίνεται όλο και πιο περίτεχνος, πολύπλοκος, αρχίζουν να δημιουργούνται χασμωδίες και γι' αυτό το λόγο οι χοροί των ιεροψαλτών αντικατέστησαν το εκκλησίασμα.

Η μουσική κατάσταση στην εκκλησία διαφοροποιείται μετά την παύση των διωγμών, παίρνοντας μια τροπή σε πιο σύνθετες ποιητικές και μελωδικές μορφές. Όπως μαρτυρεί ο Μ. Βασίλειος έχουν διαμορφωθεί δύο τρόποι ψαλμωδίας:

α) ο αντιφωνικός τρόπος: όπου το εκκλησίασμα χωρίζεται σε δύο μέρη που ψάλλουν εναλλάξ, μια το ένα μια το άλλο.

β) Ο καθ' υπακοήν τρόπος, όπου ένας ψάλτης έψαλλε ορισμένους στίχους από Ψαλμούς και στο τέλος έψαλλαν όλοι μαζί οι εκκλησιαζόμενοι.

Η λατρεία μέσω της εκκλησιαστικής μουσικής παίρνει κατά τον Δ' αιώνα μεγάλες διαστάσεις, υπό την έννοια ότι καθιερώνεται και παγιώνεται κάπως, ως προς το περιεχόμενο και τη μορφή της. Η μουσική, εξ αιτίας κυρίως των αιρετικών κινήσεων, παρουσιαζόταν με μεγάλη μεγαλοπρέπεια σε γιορτές και πανηγύρια. Τα όργανα, που είχαν ήδη απαγορευτεί με διάταξη, υπηρετούσαν, σύμφωνα με αυτή, την «ηδυπαθή θυμελική μουσική». Η θυμελική μουσική προερχόταν από το θέατρο και επιβίωνε κυρίως σε αστικούς χώρους. Ο Μέγας Αθανάσιος τονίζει: «Δεν επιδιώκουμε την ευφωνία, αλλά αποδεικνύουμε την αρμονική διάθεση των ψυχικών μας λογισμών. Η ψυχή προτρέπεται να περάσει από την ανισότητα στην ισότητα για να φτάσει στη φυσική της κατάσταση. Λησμονεί τις ηδονές και σκέπτεται μόνο το αγαθό».

Τον τέταρτο αιώνα διέπρεψαν εκκλησιαστικοί υμνωδοί, μεταξύ των οποίων είναι: Ο Μ. Βασίλειος, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Μ. Αθανάσιος, ο Κύριλλος Ιεροσολύμων κ.ά. και μπαίνουμε αισίως στον Ε' αιώνα, στον αιώνα της γενικής απαρχής της ακμής της Βυζαντινής μουσικής που κράτησε μέχρι τον 12ο αιώνα.

Από τον 6ο έως τον 10ο αιώνα η βυζαντινή μουσική γνωρίζει την μεγαλύτερή της ακμή. Ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός (527-565), που έγραψε και ο ίδιος λειτουργικά μέλη, ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την οργάνωσή της, δίνοντας τίτλους και αξιώματα στους ιεροψάλτες της εκκλησίας. Στον 6ο αιώνα έζησε και ο Ρωμανός ο Μελωδός, ο Πίνδαρος, όπως λεγόταν, της εκκλησιαστικής μας μουσικής και ποίησης.

Η μεγάλη όμως μορφή της βυζαντινής μουσικής είναι ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός (675-756), διάσημος θεολόγος, φιλόσοφος και υμνογράφος. Το σπουδαιότερο έργο του Δαμασκηνού είναι η Οκτώηχος, που περιλαμβάνει τους γνωστούς οκτώ ήχους, που ψέλνονται κάθε εβδομάδα και ένας. Ένα από τα σπουδαιότερα μουσικά κέντρα στο Βυζάντιο ήταν η Μονή του Στουδίου. Οι Στουδίτες μοναχοί έδωσαν την τελευταία αναλαμπή στην εκκλησιαστική υμνογραφία. Οι πιο φημισμένοι Στουδίτες υμνογράφοι ήταν ο Θεόδωρος και ο Ιωσήφ. Από τα τέλη του 10ου αιώνα με αρχές του 11ου αρχίζει και η κάμψη της βυζαντινής μουσικής.

Πηγή: pemptousia.gr